



Suomen kielitilanne 2000-luvulla

Pirkko Nuolijärvi

Tulevaisuuden arvioiminen tapahtuu yleensä siltä pohjalta, mitä tiedämme menneisyydestä, lähiennestydestä ja nykyhetkestä. Ne tendenssit, joita kykenemme nykytietämuksemme pohjalta hahmottamaan, auttavat meitä parhaassa tapauksessa arvioimaan seuraavien vuosikymmenten suunta-viivoja. Kaikessa arvioinnissa on kuitenkin oltava hyvin varovainen: kysymys on mahdollisista suuntaviivoista, ei siitä, mitä ilman muuta tapahtuu.



Kaksikieliseksi kasvava lapsi kysyi muutamia vuosia sitten äidiltään: "Puhuu ko Jänis Vemmelsääri suomea vai ruotsia?" Tähän kysymykseen sisältyi hyvin paljon nelivuotiaan siihenastista elämäkokemusta ja ennen kaikkea se oivallus, että ihmillisen olennon keskeisiä piirteitä on hänen kielensä, se kieli, jolla hän ajatuksensa ja tunteensa voi ilmaista. Tärkeintä ei lopultakaan ole se, miten pitkät korvat jäniksellä on, miten se hyppii ja piiloutuu, tärkeää on sen tapa ilmaista itseään. Äiti vastasi, että Vemmelsääri voi puhua suomea, ruotsia tai molempia tai jotakin muuta kieltä, mutta jokin niistä on hänen ensikielensä. "Jaaha", sanoi lapsi ja näytti ymmärtäväiseltä. Puheenvuoroni punaisena lankana onkin ensikieli ja kieliyhteisön suhtautuminen ensikieliin. Kielitilannetta, kielten asemaa ja niiden suhdetta toisiinsa voi arvioida hyvin monesta näkökulmasta. Suomen monikielisen kieliyhteisön tule-vaisuutta pohdin tässä yhteydessä lyhyesti neljästä näkökulmasta. Nämä näkökulmat ovat:

1. kieliryhmien määrää ja kokoa koskeva makronäkökulma
2. tiettyä kieltä puhuvan yksilön tai ryhmän näkökulma
3. kielenopetuksen näkökulma
4. kielenmuutoksen, siis itse kielen, näkökulma.

Keskityn kolmeen ensimmäiseen, neljäs näkökulma tulee toivoakseni esiin muiden yhteydessä. Olennainen osa tarkasteluani on nykytilanteen ja siihen johtaneiden seikkojen pohdinta.



Suomen kieliyhteisön kehitys 1900-luvulla – kohti monikielistä 2000-lukua

Kielisosiologiassa tavallinen tarkastelutapa on demografinen makronäkökulma. Tarkastellaan eri kielten puhujamääriä, kielenpuhujien asuma-alueita ja ryhmittymistä ja muita ulkoisia, tilastoista ilmeneviä seikkoja. Makrotasolla voi nähdä ikään kuin ne puitteet, jotka ovat kaiken sisällöllisen muutoksen ehtoina.



Suomea pidetään hyvin yksikielisenä tai enintään kaksikielisenä maana. Käsitys Suomen kielellisestä homogeenisuudesta perustuu paljolti siihen, että Suomen kielivähemmistöt ovat olleet absoluuttiselta ja suhteelliselta määrältään paljon pienempiä kuin muualla Euroopassa. Suomessa on kuitenkin aina asunut ihmisiä, joiden äidinkieli on ollut jokin muu kuin suomenkielisen enemmistön. Suomen ja ruotsin lisäksi täällä on puhuttu kauan muun muassa alkuperäiskieltä saamea, oikeammin kolmea saamen kieltä, yli neljänsadan vuoden ajan romania ja yli sata vuotta tataaria sekä pitkään käytetty viittomakieltä.



Moniin muihin kieliyhteisöihin verrattuna Suomen kehitys on kuluvan vuosisadan ajan ollut melko stabiili. Rauhallisesta kehityksestä huolimatta Suomenkin kieliolot ovat muuttuneet koko ajan. Muutoksia ovat aiheuttaneet maastamuutto, maassamuutto ja 1980-luvulta lähtien myös maahanmuutto. Suomalaiset elävätkin nykyisin hyvin erilaisessa kieliympäristössä kuin vuosisadan alussa tai 50 vuotta sitten. Suomen asukasluku, josta suomenkielisiä oli vuosisadan alkupuolella lähes 90 % ja 1940-luvulta lähtien yli 90 %, on lisääntynyt noin sadassa vuodessa lähes 2,5 miljoonaa henkeä. Siten suomen kielen puhujien määrä Suomessa on 1900-luvun aikana melkein kaksinkertaistunut. (VE 1979, SA 1997.) Väestön kasvu ei ole kuitenkaan koitunut tasaisesti kaikkien alueiden hyväksi.



Mainitsen lyhyesti neljä vaihetta, jolloin Suomen eri puhujayhteisöt ovat kokeneet tuntuja muutoksia. Ensimmäinen laaja muuttoaalto oli vuosisadan vaihteen molemmin puolin. Tuolloin Suomesta muutti Pohjois-Amerikkaan n. 280 000 henkeä (Hoglund 1960, Martin & Jönsson-Korhola 1993: 13–15). Erittäin paljon väheni Suomessa laajalla alueella



puhuttavien suomen (ja ruotsin) pohjalaismurteiden puhujien määrä.

Suuremmat muuttovirrat visisuttivat Suomea seuraavan kerran 1940-luvulla, kun Neuvostoliitolle luovutettujen alueiden asukkaat siirrettiin eri puolille maata. Tuolloin kaikkiaan 400 000 kaakkoismurteiden puhujaa joutui kieliympäristöön, joka poikkesi melkoisesti heidän omasta murteestaan.

Kaakkoismurteiden puhujat pyrittiin asuttamaan lähinnä linjan Vaasa–Nurmes eteläpuolelle (ks. esim. Paukkunen 1987). Kun 1940- ja 1950-luvuilla muutettiin edelleen myös muualta maasta Etelä-Suomeen, suomalaisten painottuminen maan eteläosiin alkoi selvästi vahvistua.

1940-luvulla ja sen jälkeen syntyneiden kaakkoismurretta puhuneiden siirtokarjalaisten lasten kielimuoto on erittäin kaukana kaakkoismurteista: se on lounais- tai hämäläismurretta, savolaismurretta tai eteläsuomalaista puhekieltä. Toinen maailmansota ei luonnollisesti kokonaan kyennyt hävittämään kaakkoismurteisia varieteetteja; kaakkoismurteita puhutaan yhä nykyisen Etelä-Suomen läänin itäosassa ja vanhin polvi siirtoväestä puhuu niitä myös muualla.

Kuitenkin kaakkoismurteiden alueen ja siellä asuvan väestön osuus Suomen asukasluvusta on nykyisin vain noin 3 %, kun se vuosisadan alussa oli runsaat 10 % (VE 1979, SA 1997).

Kielenkäytössä tämä muutos tuntuu esimerkiksi niin, että miemuodon käyttäjiä on nykyisin suhteellisesti vähemmän kuin ennen.

Kolmas suuri murros Suomen kielikartalla tapahtui 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin muuttoliike suuntautui sekä maan rajojen ulkopuolelle, lähinnä Ruotsiin, että maan pohjois- ja keskiosista Etelä-Suomeen. Sodan jälkeen 30 vuoden aikana Suomesta muutti Ruotsiin noin 400 000 suomenkielistä ja noin 60 000 ruotsinkielistä; osa heistä on muuttanut takaisin (Allardt 1985).

Erytisen runsaasti muutettiin tällä kertaa Itä- ja Pohjois-Suomesta, savolais- ja peräpohjalaismurteiden alueelta, mutta jälleen myös Pohjanmaalta. Kun samaan aikaan muutettiin runsaasti maalta kaupunkiin ja pohjoisesta etelään, Suomi valui savolais- ja pohjalaismurteiden alueelta lounais- ja hämäläismurteiden alueelle sekä kaupunkiin ja taajamiin.

Neljäs muuttoliike on osittain erilainen kuin aiemmat ja muovaa Suomen kieliyhteisöä toisella tavoin kuin edelliset. Suomen ns. vanhojen kieliryhmien kaupungistuminen ja keskittyminen maan eteläosiin näyttää edelleen jatkuvan, mutta sen lisäksi Suomeen on 1980-luvulta lähtien muuttanut yhä useampien kielten puhujia. Suomessa puhutaan noin 120:tä kieltä. Suurin muutos on tapahtunut nimenomaan 1990-luvulla, ja voi olettaa, että muutos jatkuu samantapaisena 2000-luvun alussakin.

Erikielisten suomalaisten määrä on 1980-luvun aikana lisääntynyt tasaisesti; Suomessa on vuoden 1999 alussa noin 86 000 ulkomaan kansalaista. Useimmat maahanmuuttajat asuvat Etelä-Suomessa sekä muiden alueiden suurimmissa kaupungeissa. Ulkomailla syntyneiden ja ulkomaan kansalaisten osuus on Suomessa kuitenkin edelleenkin sängen vähäinen. Suomi toisena kielenä on joka tapauksessa nykyään yhä useampien suomalaisten kielellistä todellisuutta, kuten se on vuosisatojen ajan ollut todellisuutta suomenruotsin, saamen kielten, romanin, tataarin ja viittomakielen käyttäjille (ks. esim. Nuolijärvi 1991).

Eri alueet ovat siis kokeneet 1900-luvun kehityksen hyvin eri tavoin. Vuonna 1999 yli puolet suomen puhujista asuu lounais- ja hämäläismurteiden alueella, yli neljännes Uudellamaalla (VE 1979, SA 1997). Muuttoliikkeet ovat vahvistaneet koulutetun hämäläispuhujan puhujan kielimuodon asemaa. Koko kieliyhteisön ja Suomessa puhuttavien kielten tulevaisuuden näkökulmasta tällä seikalla on merkitystä.

Asutus on voimakkaasti keskittynyt. Koulutettu henkilökunta muuttaa pois Pohjois- ja Itä-Suomesta ja maalaispaikkakunnilta myös eteläisemmässä Suomessa.

Asutuksen keskittyminen, joka Ruotsissa on tapahtunut paljon aiemmin, jatkunee Suomessa edelleenkin (vrt. Pulkkinen 1998, Siukonen 1998). Tämän muuttoliikkeen yhteydessä on ryhdytty puhumaan osaamisen Suomesta. Niin vastenmieliseltä kuin tämä termi saattaa kuulostaakin – ikään kuin muilla alueilla ei osattaisi mitään – kysymys on niistä kaupunkikeskuksista ja seutukunnista, joille koulutettu väestö muuttaa: Helsinki, Tampere, Turku, Oulu, Salo, Vaasa, Jyväskylä ja Kuopio.

Suomi on siis erityisesti kahden viime vuosikymmenen aikana monikielistynyt ja kielellinen karttamme muuttunut. Samaan aikaan kun mainitut muuttoliikkeet ovat muovanneet Suomen kielialuetta uuteen uskoon, samaan aikaan myös monet muut tekijät ovat tehokkaasti vaikuttaneet Suomen kielisosiologiseen karttaan. Yleinen oppivelvollisuus (1921) ja koulutuksen tavoitavuus on tasoittanut alueellisia eroja - vaikka ne nyt näyttävätkin taas vahvistuvan - ja vahvistanut standardisuomen asemaa. Elinkeinorakenteen nopea muuttuminen taas on laajentanut erikoiskielten tarvetta. Kyseessä ei siten ole ollut vain alueellisen variaation

muuttuminen, vaan alueellisen vaihtelun rinnalle on tullut yhä moninaisempi sosiaalinen ja funktionaalinen variaatio.

Miten sitten on monikielistytty ja miltä tulevaisuus näyttää? Kun maahanmuutto on vuodesta 1981 lähtien ollut suurempaa kuin maastamuutto (Korkiasaari 1993: 26), 2000-luvun kynnyksellä Suomi ei enää edes näennäisesti ole niin yhtenäinen saareke kuin vielä kolmisenkymmentä vuotta sitten, vaan 2000-luvun Suomessa on useampia kielivähemmistöjä kuin koskaan aiemmin. 1990-luvun tilastojen valossa voi varovasti arvioida myös kielikarttamme tulevia kehityslinjoja.

Vuonna 1990 Suomen enimmin käytetyt kielet olivat suomi, ruotsi, viittomakieli (ei virallisissa tilastoissa, tieto Kuurojen Liitosta), romani (ei virallisissa tilastoissa, tieto romanilautakunnalta), venäjä, englanti, saksa, saame, vietnam ja arabia. Venäjän ja englannin puhujien määrä oli tuolloin noin 3 000, saksan noin 2 000, saamen lähes 2 000, vietnamin 1 200 ja arabian noin 850.

Vuoden 1998 10 kärjessä -lista näyttää hieman toisenlaiselta: Suurimmat kieliryhmät ovat suomi ja ruotsi, seuraavaksi venäjä (20 398), sitten viro (9 294), romani, englanti, somali, viittomakieli, arabia ja vietnam. Uusina ovat somali ja viro, joka heti Viron itsenäistyttyä alettiin rekisteröidä myös Suomessa. Vuonna 1998 Suomessa oli parikymmentä kieliryhmää, joiden puhujamäärä ylitti 1 000 henkeä. Saksa ja alkuperäiskieli saame (= pohjoissaame, inarinsaame ja koltansaame) eivät enää näy kymmenen listalla. (TK 1998.) Eniten Suomessa on tuntunut Itä-Euroopan maiden maastamuuton lisääntyminen ja monien Euroopan maiden pakolaispolitiikan tiukentuminen (vrt. Aallas 1990). Niin ikään Afrikan osuus muuttajien lähtömaanosana on kasvamassa (ks. esim. Nuolijärvi 1994: 17–18). Poliittiset muutokset näkyvät kielikartallamme somalin, viron ja venäjän sijojen lisäksi siinä, että esimerkiksi kiinan, albanian, kurdin ja serbokroatian (nykyisin serbia ja kroatia) määrät ovat hienoksestaan lisääntyneet.

Hitaasti mutta tasaisesti Suomen asukasluku on noussut, mikä tarkoittaa sitä, että suomenkielisten määrä on lisääntynyt, ruotsinkielisten määrä on 1960-luvun suuren muuton jälkeen pysynyt kutakuinkin entisellään, samoin kuin monien muiden vanhastaan Suomessa puhuttujen kielten puhujien määrä. Erikielisten uusien kielten puhujien määrä on lisääntynyt. Venäjä on pysyvästi vakiintunut Suomen kolmanneksi suurimmaksi kieleksi, viro neljänneksi. Suurin osa maahanmuuttajista asettuu Etelä-Suomeen, vaikka esimerkiksi pakolaisten hajasijoitus on ainakin joksikin aikaa vienyt erikielisiä muuallekin. Väestön keskittyminen koskee siten myös maahanmuuttajia.

Näyttää siis siltä, että Suomi on tulevaisuudessa yhä monikielisempi. Kielten määrä ei kenties lisääny, mutta suurimpien kieliryhmien koot kasvanevat. Vuoden 2020 vaiheilla Suomen asukasluvun arvellaan kääntyvän laskuun (Pulkkinen 1998). Jos ennustus ei toteudu ja väestö ennustuksista poiketen lisääntyy, lisäys perustuu nimenomaan uusien maahanmuuttajien eli eri äidinkieliä puhuvien kasvuun. Suurimmat kieliryhmät pysyvät suurimpina ja vakiintunevat asemiinsa, mutta maailman poliittiset tapahtumat vaikuttavat varmasti myös 2000-luvulla niin, että Suomeenkin tulee aivan uusia ryhmiä, joita ei vielä tällä hetkellä ole.

Ryhmän ja yksilön tulevaisuus

Enemmän kuin makrotasolla ja kvantitatiivisesti kielyhteisön valintoja ja piirteitä kannattaa tarkastella kielenpuhujaryhmien ja yksilöiden näkökulmasta. Yksilö kohtaa elämässään hyvin erilaisia kieltä koskevia kysymyksiä: mitä kielelleni tapahtuu, jos muutan maata ja paikkakuntaa; mitä ratkaisuja teen, jos perheeni on kaksikielinen; onko minulla äidinkielisiä puhekumppaneita omassa ympäristössä; voinko lainata kirjoja äidin-kielelläni; millaista tekstiä ylipäänsä on tarjolla äidinkiellelläni; mitä muita kieliä on hyvä osata. Samalla kun yhteiskunta ohjailee valintojamme, yksilöiden ja ryhmien ratkaisut vaikuttavat siihen, mitä koko yhteiskunnan tasolla tapahtuu, myös kielellisesti. Yksilöiden ja ryhmien tulevaisuutta tarkastelen parin esimerkin avulla.

Suomessa on maahanmuuton ja eri kielten lisääntymisen takia yhä enemmän kaksikielisiä perheitä. Kaksikielinen perhe voi tehdä – niin kuin on aina tehnyt – erilaisia ratkaisuja kieltensä suhteen (vrt. Tandefelt 1988). Jos perheessä on kaksi aikuista, toinen puhuu lapselleen kieltä A ja toinen kieltä B, ja yhteiskunnan valtakielinen on kolmas kieli, suomi. Tai perheessä puhutaan kieltä A ja kodin ulkopuolinen kieli on suomi tai ruotsi. Tai perheessä puhutaan sekä suomea että jotakin muuta kieltä. Muitakin ratkaisuja on. Vaikka ratkaisu on yksilön, perheen ja ryhmän, on yleisellä ilmapiirillä ja yhteiskunnan toimilla ratkaiseva rooli. Jos vaikkapa lastenneuvolassa tai koulussa kannustetaan äidinkielen käyttöön, on yksilön ja perheen

helpompi tehdä ensikieltä tukevia ratkaisuja kuin silloin kun äidinkieltä väheksytään.

Maahanmuuttajat joutuvat koko ajan tekemään ratkaisuja siinä, missä määrin he käyttävät omaa kieltään, missä määrin muita, lähinnä suomea tai englantia. Valtakieli tunkeutuu aina ihmisen elämään, ja yhteiskunta myös pitkälle määrittelee mahdollisuuksien ehdot. Vaikka kieliolot ja äidinkielen koulutus tai äidinkielen opetus olisi järjestetty hyvin, siirtolaisten kielellistä kehitystä analysoivat tutkimukset osoittavat vääjäämättä, että muuttajaperheiden toisen ja kolmannen sukupolven jäsenet voivat vaihtaa enemmistökielen (ks. Boyd 1985, Berggreen & Latomaa 1994). Suomeen muuttaneiden ihmisten äidinkielen tunnetuksi tekeminen ja opettaminen erilaisille ryhmille lisää suomenkielisten ja muiden välistä vuorovaikutusta ja vahvistaa eri äidinkielen asemaa, mikä on omiaan auttamaan niiden säilymistä.

Toinen esimerkki yksilön kielitilanteen muutoksesta: Osa suomen- ja muunkielisiä suomalaisia työskentelee monikansallisissa yrityksissä, ja he käyttävät nimenomaan englantia koko työpäivänsä ajan. Heidän elämässään suomen tai muun äidinkielen osuus voi tulevaisuudessa olla hyvinkin vähäinen, ja äidinkieli saattaa jäädä kotikielen asemaan. Tällainen esimerkki osoittaa, miten myös enemmistökieli suomi ja sen puhujat ovat joutuneet aivan uudenlaiseen tilanteeseen.

Nämä esimerkit kertovat toivoakseni siitä, että kieltä koskevat ratkaisut eivät siis ole pelkästään ylätason suuntaviivoja koskevia kielpoliittisia ratkaisuja, vaan ne ovat arki-elämän, koulunkäynnin ja työelämän keskeisiä ratkaisuja ja koskettavat meitä kaikkia. Näitä asioita joutuu pohtimaan yhä useampi. Siksi 2000-luvun yhteiskunnan tulee olla kielellisesti tietoisempi kuin 1900-luvun yhteiskunta on ollut.

Kielenopetuksen tulevaisuus

Kolmas näkökulma kieliyhteisön tilaan ja tulevaisuuteen on oppimisen ja opetuksen näkökulma. Voi kysyä, miten kullakin kieliryhmällä on mahdollisuus oppia äidinkieltään ja muita kieliä kouluissa ja yli-opis-toissa. Kiinnostavaa on kokonaistilanteen kannalta myös se, mitä kieliä lapsia ja aikuisia yleensä kannustetaan oppimaan ja opiskelemaan.

Suomen virallisilla kielillä on lain suoma tuki, myös koululaitoksessa. Sen sijaan ns. van-hatkin kieliryhmät saivat lakisääteisen oikeuden äidinkieleen peruskoulussa vasta varsin myöhään, alkuperäiskieli saame 1983 (ks. Aikio 1988: 59) ja romani vasta 1994, samaan aikaan kuin maahanmuuttajien ja paluumuuttajien äidinkielet (ks. esim. Linnankivi 1998, Latomaa & Nuolijärvi, tulossa).

Havainnollistan tulevaisuutta kuvaamalla maahanmuuttajalasten äidinkielen opetuksen tavoitteita ja tilastoja vuodelta 1997.

Suomen tai ruotsin kielen opetuksen ja maahanmuuttajan oman äidinkielen opetuksen tavoitteena on antaa oppilaalle mahdollisimman hyvin toimiva kaksikielisyys. Oppilas voi peruskoulussa, lukiossa ja aikuislukiossa opiskella äidinkielenä omaa äidinkieltään osana koulun normaalia opetusta sekä suomea tai ruotsia toisena kielenä. Opetus voidaan järjestää myös muulla tavoin, jolloin opetusta annetaan kaksi tuntia viikossa ryhmää kohden.

(<http://www.oph.fi/info/maahanmuuttajat/tilasto.html>.)

Vuonna 1997 muiden kuin suomen- tai ruotsinkielisten lasten oman äidinkielen opetusta tarjottiin Suomessa 52 kielessä 7 893 oppilaalle. Eniten opetusta oli seuraavissa kielissä: venäjä (2196 oppilasta), somali (1051), englantia (589), vietnam (528), viro (496), arabia (451), albania (446), romani (242), kurdi (234) ja kiina (214). (<http://www.oph.fi/info/maahanmuuttajat/tilasto.html>.) Jotta 2000-luvun nuori aikuinen, jonka äidinkieli on jokin vanha tai uusi Suomessa puhuttava kieli, saisi mahdollisuuden toimivaan kaksikielisyteen, opetussuunnitelmien tekijöiden, kuntien viranomaisten ja luottamushenkilöiden tulee olla erittäin tietoisia ratkaisujensa vaikutuksista. Kun ihmisen elämän peruskiviä on oman äidinkielen monipuolinen osaaminen, ei kielenopetusta koskevia ratkaisuja voi koskaan korostaa liikaa.

Tarkastelen hieman myös enemmistön äidinkielen, suomen, tulevaisuutta. Viime vuosinahan on keskusteltu paljon myös sen asemasta opetuksessa ja oppimisessa. Tässä keskustelussa on esitetty useanlaisia mielipiteitä, joista kaikissa voi nähdä erilaisia 2000-luvun linjauksia. Tiivistän nämä mielipiteet kolmeksi teesiksi.

1. Suomi on edelleen elinvoimainen kieli, jota monet suomalaiset osaavat käyttää suullisesti ja kirjallisesti erittäin monipuolisesti. Sen asema on vakaa ja siihen kiinnitetään tarpeeksi huomiota.

2. Suomen kielen kirjallinen taito on heikentynyt eivätkä lapset

ja nuoret osaa enää kirjoittaa suomea niin kuin ennen.

3. Suomen kieltä ei tarvitsekaan osata monipuolisesti, koska Suomi kansainvälistyy sitä vauhtia, ettei ole mahdollista uhrata aikaa ja varoja sellaiselle kielelle, jota puhuu vain viisi miljoonaa ihmistä. Siksi erityisesti korkeakouluissa tulisi siirtyä englanninkieliseen opetukseen, jotta Suomi pysyisi kilpailukykyisenä. Erityisesti luonnontieteiden alalla ja monilla muilla aloilla on järkevää toimia vain englanniksi.

2000-luvun visiomme riippuvat paljon siitä, mitä näkemyksiä edustamme ja minkä hyväksi toimimme. Kaikille mielipiteille löytyy epäilemättä perusteluja. Ensimmäisen ryhmän edustajat näkevät suomen kielen monipuolisuuden, sen ilmaisuvoiman, sen vaihtoehtojen rikkauden. Toinen ryhmä näkee monien käytännön esimerkkien kautta, miten kieltä käytetään. Kolmas näkökulma edustaa hyötyajattelua.

Ns. vieraskielinen opetus kouluissa on saavuttanut paljon suosiota (ks. Nikula & Marsh 1996), vaikka hillintään ja suunnitelmallisuuteenkin on jo ehditty kehottaa. Vieraskielistä opetusta ei ole mitään perusteita vastustaa fanaattisesti, mutta siihen tulee kiinnittää huomiota, että äidinkiellellä ei enää toimita niin paljon kuin ennen. Äidinkielen tila ja käyttöala kaventuu, kun yhä suurempi osa päivästä kuluu muun kuin äidinkielen puheen ja tekstin parissa. Jos buumi jatkuu 2000-luvulla, voi kysyä, missä vaiheessa suomi jätetään kotikielen asemaan. Kysyä voi myös, mitä tehdään silloin, kun opetetaan suomeksi, kun suomenkielinen lapsi käyttää eri alojen tekstejä ja opiskelee erilaisia asioita. Onko kielen näkökulma kriittisesti aina läsnä? Tähän tulisi kaikkien aineiden opetuksessa kiinnittää entistä enemmän huomiota ja kysyä, onko opetus kielellisesti tietoista ja syvällistä ajattelua tukevaa.

Suomen kaltaisessa kielyhteisössä muiden kielten opetus on selvä. Tämä piirre kuuluu entistä selvemmin myös 2000-luvun Suomeen. Kielten osaaminen on pienen kielyhteisön vahvuus. Kiinnostavaa on kuitenkin pohtia sitä, miten myös eri kieliä asetetaan arvojärjestykseen. Kun liityttiin EU:hun, arveltiin, että ranskan ja saksan kielen opiskelu lisääntyy. Näin ei näyttäisi kuitenkaan ainakaan vielä käyneen. Kysymys ei välttämättä ole siitä, ettei olisi kiinnostusta, kysymys on tarjollaolosta: jos peruskoululainen ei voi ottaa ohjelmaansa saksaa tai ranskaa ryhmän pienuuden vuoksi, hän ei voi ottaa niitä ohjelmaansa, olivat kauniit tavoitteet sitten mitä tahansa. Niin yksinkertaisella tavalla esimerkiksi erilaiset säästötoimet vaikuttavat kielinopetuksen arjen ratkaisuihin.

Korkeakouluissa on ollut nähtävissä merkkejä siitä, että suomen ja ruotsin tilalle tulee opetuskieleksi englanti. "Eikö olisi parempi antaa opetus pääasiassa englanniksi?" kysyy tietotekniikan professori sanomalehden palstoilla. Hän perustelee ehdotustaan sillä, että ala on kansainvälinen ja englanninkielinen, että tieto vanhenee nopeasti ja siksi olisi tuhlata keksiä koko ajan uusia suomenkielisiä sanoja, että suomenkielisten ammattikirjojen markkinat ovat pienet jne. Haluaisin esittää vastakysymyksen: Kenen kannalta on parempi, että opetus tarjotaan pääasiassa englanniksi? Itse en osaa siihen vastata.

Muutenkin puheet suomen kielen pienuudesta ja hyödyttömyydestä ovat viime vuosina olleet hyvin tavallisia samaan aikaan, kun monet meistä ajattelevat, että suomen kieli on yhä ilmaisuvoimainen ja kukoistava. Suomen pienuutta eivät yleensä korostakaan suurten kielten puhujat eivätkä muunkieliset, vaan me toimeliaat suomalaiset teemme sen aivan itse. Milloin suomi ei käy tekniikan kieleksi, milloin taas ekonomisti tuskailee suomen kielen puutteellisuutta.

On kuitenkin muistettava, että vaikka kieli osittain kehittyi myös omilla ehdoillaan, kieli ei ole sitä eikä tätä, vaan kielenkäyttäjät tekevät kielen. Esimerkiksi erikoisan termistö ei synny itsestään. Jos englanninkielinen tutkija viitsii luoda uutta termistöä, miksi suomenkielinen tutkija olisi 2000-luvulla sen laiskempi kuin hän tai 1800-luvun tutkijat. Satu Apo on äskettäin (1998) ilmestyneessä mielenkiintoisessa artikkelissaan "Suomalaisuuden stigmatisoinnin traditio" pohtinut historian valossa erityisesti sivistyneistön suhtautumista suomalaisuuteen. Hän viittaa siihen, miten 1800-luvulla suomalaiset itse, varsinkin sivistyneistö, totesivat hanakasti, että suomen kieli on kehittymätön. Toisaalla taas suomenkielinen sivistyneistö oli vakuuttunut siitä, että kielen täytyy olla monipuolinen, ja teki työtä sen hyväksi. Kuulostaako tutulta?

En voi tässä yhteydessä olla ajattelematta toukokuun 11. päivää 1863. Silloin nimittäin annettiin julistus, joka salli sen, että Helsingin yliopistossa saattoi luennoida suomen kielellä, siis sai luvan luennoida suomeksi. 10.1.1894 annettiin asetus, että Helsingin yliopiston opettajien oli osoitettava kykynsä suullisesti ja kirjallisesti käyttää suomen kieltä. Runsaan sadan vuoden aikana suomi nousi korkeimman opetuksen kieleksi, ja siitä alkaen niin suomen- kuin ruotsinkielisilläkin on ollut

oikeus saada opetusta omalla kielellä. Iskelmätekstiä mukailten tekee mieli kysyä: Näinkö lyhyt oli onnemme latu? Ei kannata kuitenkaan synkistellä; vain meistä itsestämme riippuu, millaisia kielivaatimuksia asetamme 2000-luvun suomalaisten korkeakoulujen opetukselle ja opettajille.

Kieltemme tulevaisuus omalla vastuullamme

2000-luvullakin tarvitaan siis monenlaisia kielioloja koskevia ratkaisuja. Haluaisin muistuttaa meitä kaikkia siitä, että muuttuipa maailma miksi tahansa, meidän täällä asuvien on löydettävä ratkaisut siihen, käytetäänkö näitä kieliämme monipuolisesti vielä 2000-luvullakin. Se on Suomen monikielisen kieliyhteisön vaativa tehtävä. Kukaan ei pakota meitä antautumaan englannille eikä kukaan käske meitä suomenkielisiä tallaamaan muiden Suomessa puhuttavien kielten oikeuksia.

Kukaan ei tiedä, mitä suomen kieliyhteisölle tapahtuu 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. 1900-luvun kehityskulun perusteella rohkenen aavistella joitakin kehityslinjoja. Suomessa vanhastaan puhuttujen kielten kaupungistuminen ja taajamoituminen jatkuu. Alueelliset erot säilyvät niin, että leimallisimmat ja suppea-alaisimmat variantit jatkavat väistymistään, mutta aluepuhekielet pitävät pintansa. Oulu erottuu edelleenkin Tampereesta, Helsinki kummastakin. Maaseudulla asuvien puhujien määrä vähenee edelleen. Suomi painottuu entistä enemmän Uudellemaalle, akselille Helsinki–Tampere ja Helsinki–Turku sekä Oulun seudulle.

Lapsuudesta saakka kaksikielisten määrä lisääntyy, mikä koskee sekä enemmistö- että vähemmistökielten puhujia.

Erytisesti Uusimaa ja suuret kaupungit ovat yhä monikielisempiä.

Suomi toisena kielenä -kielimuotojen määrä ja kirjo lisääntyy, erityisesti Uudellamaalla ja Hämeessä, mutta myös muualla. Suomen kielen kokonaisilme saa siten uusia piirteitä.

Venäjä vakiintuu Suomen kolmanneksi suurimmaksi ja viro neljänneksi suurimmaksi kieleksi.

Englannin vaikutus suomen erikoiskieliin ja erityisesti niiden puhuttuihin kielimuotoihin lisääntyy.

Eri koulutusalojen ratkaisut vaihtelevat: Yhtäältä luonnontieteissä ja tekniikassa suomen kieli jää englannin jalkoihin, toisaalta humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla nämä kielet elävät hyvässä sovussa. Korkein opetus jakautuu pahimmillaan kahtia ja sitä kautta lisääntyy kansalaisten kielellinen eriarvoisuus. On myös mahdollista, ettei tällaista kahtiajakautumista tapahdu.

Monikielinen yhteisö lisää aitoa kiinnostusta eri kieliin ja muiden kuin suomen- ja ruotsinkielisten henkinen panos lisääntyy Suomessa kaiken aikaa. Jos ensikieliä kohdellaan hyvin, Suomi rikastuu sekä henkisesti että aineellisesti.

2000-luvun kielipolitiikka on hyvin monisyistä ja koskettaa kaikkia elämänoaloja. Kielipolitiikka ei ole vain lainsäädäntöä tai kielenohjailua, ylätasoa ratkaisuja, vaan se on arkista työtä ja ihmisen huomioon ottamista. Hallinnollisin päätöksin kieliä ei voi kahlita eikä ohjailla, mutta väestö-, koulutus-, asuntopoliittisista ja muista ratkaisuistamme riippuu paljon se, onko suomalainen yhteiskunta kielellisesti tasa-arvoinen vai lisäämmekö eriarvoisuutta sekä suomenkielisen väestön että Suomen muiden kielten puhujien keskuudessa. Meillä on kaksi vaihtoehtoa: Meistä riippuu, joutuuko suomen kieli vitriiniin ja museoesineeksi ja lopulta patologisen mielenkiinnon kohteeksi vai onko se edelleen elävä ja monipuolinen, käyttöalaltaan laaja kieli. Meillä kaikilla on mahdollisuus omilla toimillamme vaikuttaa myös siihen, että kaikkien suomalaisten ensikieli -kielestä riippumatta - olisi 2000-luvulla hyvän huolenpidon kohteena. Kieli ei elä käyttämättä, kieliyhteisö valitsee, mutta me kaikki olemme sen kieliyhteisön jäseniä ja meillä on tässä asiassa sananvaltaa.

Lopuksi pieni ajatusleikki: Vuoden 2049 Tieteiden päivillä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen johtaja pitää esitelmää Suomen kielitilanteesta. Hän saattaa aloittaa puheensa joko näin "I'd like to say a couple of words about the languages in Finland" tai hän voi aloittaa puheensa ensikielellään "Haluaisin luoda silmäyksen Suomen kielitilanteeseen". Me voimme vielä valita, kumpi vaihtoehto toteutuu.

KIRJALLISUUTTA

Aallas, E. (1990): *Euromuuri torjuu turvapaikan hakijoita*. Helsingin Sanomat 14.1.1990.

Aikio, M. (1988): *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Allardt, E. (1985): *Samhället Finland–omvandlingar och traditioner. Finland i dag*. Holger Schildt, Helsingfors.

Apo, S. (1998) *Suomalaisuuden stigmatisoinnin traditio*. Alasuutari,

P. & P. Ruuska (toim.) Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti. Osuuskunta vastapaino. Tampere, 83–128.

Berggreen, H. & Latomaa, S. (1994): Språkbytte og språkbevaring blant vietnamesere i Bergen og Helsinki. Boyd, S. & A. Holmen & J. N. Jørgensen (red.) Sprogbrug og sprogvvalg blandt indvandrere i Norden. Bind 1: Gruppebeskrivelser. Københavnerstudier i tosprogethed bind 22. Danmarks Lærerhøjskole, 137–181.

Boyd, S. (1985): Language Survival. A Study of Language Contact, Language Shift and Language Choice in Sweden. Gothenburg Monographs in Linguistics 6. University of Göteborg.

Boyd, S., Holmen, A. & Jørgensen, J. N. (red.). Sprogbrug og sprogvvalg blandt indvandrere i Norden. Bind 1: Grupperbeskrivelser. Bind 2: Temaartikler. Københavnerstudier i tosprogethed bind 22, 23. Danmarks Lærerhøjskole.

Hoglund, W. A. (1960): Finnish Immigrants in America 1880–1920. The University of Wisconsin Press, Madison.

Kielilaki 1.6.1922/148.

Korkiasaari, J. (1993): Siirtolaisuus- ja ulkomaalaistilastot. Tilastokeskus. Siirtolaisuusinstituutti. Väestö 1993:8.

Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa. 15.3.1991/516.

Latomaa, S. & Nuolijärvi, P. (tulossa). Modersmålets ställning i skolunder visningen. Nordiske Sprog som Andetsprog. Københavnerstudier i tosprogethed bind 30. Red. N. Jørgensen, A. Holmen, P. Quist og J. Møller. København : Danmarks Lærerhøjskole.

Linnankivi, J. (1998): Hyvän äidinkielen avulla voi parhaiten oppia toimivan kaksikieli-syyden. Helsingin Sanomat 30.12.1998.

Martin, M. & Jönsson-Korhola, H. (1993): Amerikansuomalaiset ja heidän kieliolonsa. Virtaranta, P. & H. Jönsson-Korhola & M. Martin & M. Kainulainen. Amerikan-suomi. Tietolipas 125. SKS, Helsinki, 11–20.

Nikula, T. & Marsh, D. (1996): Kartoitus vieraskielisen opetuksen tarjonnasta peruskouluissa ja lukioissa. Opetushallitus, Helsinki.

Nuolijärvi, P. (1991): Monikielinen Suomi. - Lehtinen, T. & S. Shore (toim.). Kieli, valta ja eri arvoisuus. Kieli 6. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos 1991, 11 - 32.

Nuolijärvi, P. (1994): Migrationen inom och till Norden. - Boyd, S., A. Holmen, & J. N. Jørgensen (red.). Sprogbrug og sprogvvalg blandt indvandrere i Norden. Bind 1: Gruppebeskrivelser. Bind 2: Temaartikler. Københavnerstudier i tosprogethed bind 22, 23. Danmarks Lærerhøjskole s. 5–25.

OPH 1998 = Opetushallitus. Tilastot.
<http://www.oph.fi/info/maahanmuuttajat/tilasto.html>. [viitattu 7.1.1999].

Paukkunen, L. (1987): Siirtoväen tutkimus yhteiskuntatieteen näkökulmasta – raportti siirtoväen sopeutumisen rakennemuutosprojektin tuloksista. Siirtokarjalaisten tutkimuksen ja kulttuurin näkymät. Seminaariraportti, Jyväskylän yliopisto, 45–76.

Pulkkinen, P. (1998): Helsingin seutukunta kasvaa Turun verran. Tietoaika 8/1998.

SA 1997 = Suomen asukasluvu. Vuodenvaihe 1997 - 1998. Väestörekisterikeskus, Helsinki.

Siukonen, T. (1998): Suomen väkiluvun ennustetaan kasvavan vuoteen 2020 asti. Helsingin Sanomat 14.8.1998.

Tandefelt, M. (1988): Mellan två språk. En fallstudie om språkbevarande och språkbytte i Finland. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Multiethnica Upsaliensis 3, Uppsala.

TK 1998 = Tilastokeskus. Tietopalvelu, Väestö kielen ja iän mukaan maakunnittain 22.4.1998.

VE 1979 = Väestön elinkeino. Väestö elinkeinon mukaan kunnittain vuosina 1880–1975. Tilastollisia tiedonantoja N:o 63. Tilastokeskus, Helsinki.

VRK 1997 = Väestörekisterikeskus. Tilastot. Helsinki.

Kirjoittaja toimii Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen johtajana. Kirjoitus perustuu Tieteen päivien Tieteiden yö - tapahtumassa Tieteiden talolla 14.1.1999 pidettyyn esitelmään.